

Rezerваты w rezerwacie...

Puszczy Kampinoskiej

Park narodowy, a więc i Kampinoski Park Narodowy — to w całości rezerwat, w którym ochronie podlega cała przyroda, a także pamiątki historyczne. Podstawowym, statutowym celem działalności gospodarczej w parku narodowym jest przywrócenie charakteru naturalnego biotopom w nim występującym. Unaturalnienie to polega na restytucji szaty roślinnej, a także świata zwierzęcego. Aby zrozumieć, na czym polega i jaki ma zakres działania gospodarcze, trzeba sobie uświadomić, jakiego rodzaju są zmiany w przyrodzie parku.

Przed wszystkim zasoby naturalne Puszczy Kampinoskiej zostały uszczuplone przez nadmierną eksploatację w ostatnich stuleciach; doprowadziła ona nawet do całkowitego zniszczenia wielu elementów lub katastrofalnego wręcz zmniejszenia ich udziału. Przykładem eliminacji całkowitej może być cis i buk, a ze zwierząt ssących historyczny tur oraz przede wszystkim drapieżniki: niedźwiedź, wilk, wydra, ryś, żbik, a także z innych żubr i bóbr. Spośród ptaków zniknęły również najpierw drapieżne: orły i puchacz oraz łowne kuraki: głuszec, cietrzew, jarażbek.

Drugiego rodzaju zmianą jest wprowadzenie elementów obcych temu obszarowi. I tu przykładów wśród drzew mamy sporo; wymieńmy tylko gatunki ważne gospodarczo, tworzące drzewostany lub będące w dużej domieszce. Są to głównie gatunki północno-amerykańskie: robinia akacja — „biała akacja” (*Robinia pseudoacacia*), dąb czerwony (*Quercus rubra*), sosna Banksa (*Pinus banksiana*),

sosna smółowa (*Pinus rigida*), czeremcha późna (*Padus serotina*) i klon jesionolistny (*Acer negundo*) oraz modrzew japoński (*Larix leptolepis*), czy bałkański — kasztanowiec biały (*Aesculus hippocastanum*). Przykładem introdukowanych ssaków jest azjatycki jenot (*Nyctereutes procyonides*), chociaż do Puszczy Kampinoskiej przewędrował już samodzielnie z europejskiej części Związku Radzieckiego, ptaki reprezentuje również azjata — bazarant łowny (*Phasianus colchicus*).

Po takim wyjaśnieniu wystarczy tylko pomyśleć .. i już wiemy co robić, by park narodowy w pełni reprezentował przyrodę Polski i danego regionu geograficznego. Aby to osiągnąć konieczna jest:

- restytucja gatunków, które wyginęły lub zostały wyniszczone;
- zwiększenie udziału gatunków deficytowych, tzn. takich, które występują w zbyt małych ilościach;
- usuwanie gatunków obcych, zwłaszcza wymienionych powyżej;
- przywrócenie naturalnego składu gatunkowego drzewostanu i warstwy krzewów, zgodnego z siedliskiem i potencjalnym zespołem roślinnym.

Ostatni z powyższych wniosków jest bardzo ważny i został omówiony wystarczająco w poprzednim roczniku „Ziemi” (*Przyszłość szaty roślinnej Puszczy Kampinoskiej*). Przypomnę tylko, że najdrastyczniejsze jest panowanie wszędobylskiej sosny (*Pinus silvestris*): 80 proc. udziału w drzewostanach Puszczy Kampinoskiej — przy potencjalnym udziale nieco powyżej 30 proc.

Cała ta nieodzowna działalność jest wytrwale prowadzona od 20 lat, czyli od

początku istnienia Kampinoskiego Parku Narodowego. Skutkiem tych zabiegów jest możliwość wyznaczenia, oprócz obszarów, które od początku uznano za wystarczająco naturalne, by były rezerwatami ścisłymi — dalszych rezerwatów ścisłych.

Czy to znaczy, że w ciągu 20 lat udało się tam odtworzyć dziewiczą puszcze? Nie, oznacza to tylko zaistnienie możliwości postawienia prognozy, że proces regeneracji biotopów na wybranych powierzchniach może dalej przebiegać sam, bez jakiegokolwiek ingerencji człowieka.

Po przeprowadzeniu powyższego rozumowania przystąpmy do szczegółów. W roku 1978 powstał projekt rozszerzenia sieci rezerwatów ścisłych w Kampinoskim Parku Narodowym. Nie został on jeszcze ostatecznie zatwierdzony, dlatego będzie to omówienie rezerwatów „w chwili tworzenia”.

Ochrona ścisła około 100 ha powierzchni, jako rezerwat ścisły „Łuże”, ma znaczenie dla utrzymania w stanie naturalnym najwartościowszego obszaru bagienno-puszczy Kampinoskiej, z wieloma rzadkimi gatunkami roślin bagiennych i szuwarowych. Bezdyskusyjna jest również niezmiernie duża wartość ekologiczna tego zbiornika retencyjnego wody dla otaczających zespołów roślinnych, zwłaszcza dębów albo dąbrowy świetlistej (*Potentillo albae* — *Quercetum*) i muraw kserotermicznych (klasa *Festuco-Brometea*) na stromym stoku najwyższej wydmy w Puszczy Kampinoskiej (103 m n.p.m.) — Łużowej Góry. Piękny widokowo szlak niebieski wiedzie pld. granicą rezerwatu, szlak żółty doprowadza do miejsca, skąd wzrok obejmuje całe Łuże, również czerwony przechodzi w pobliżu.

Projektuje się powiększenie rezerwatu ścisłego „Sieraków” im. prof. Romana Kobendzy o uroczyska: Cwikłowa Góra, Biała Góra, Nożyce, które są najwartościowszymi fragmentami różnowiekowego odnowienia naturalnego sosny i dębu pod okapem starodrzewi na siedliskach boru mieszanego (*Pino-Quercetum*) i dąbrowy świetlistej, a jednocześnie ostoją licznych

par gniazdujących kruków (*Corvus corax*), Dołączone zostanie też Długie Bagno — najliczniejsze w Puszczy Kampinoskiej stanowisko czermieni błotnej (*Calla palustris*) a także jedyne miejsce, gdzie występują płaty torfowców, jako stadium inicjalne pływających wysp. W granicach rezerwatu znajdują się również uroczyska: Torfisko, Komary, Biały Grąd, Młynisko — z klasycznymi kompleksami olszyn (*Carici elongatae* — *Alnetum* i *Circae o-Alnetum*) i grądów (*Quercu-Carpinetum*), wreszcie duża część łąk sierakowskich (uroczysko Działki i fragment Smolarza) będzie pozostawiona bez ingerencji człowieka — po zaprzestaniu użytkowania oczekuje się szybkiego postępu mocno już zaawansowanej sukcesji lasu.

Biorąc pod uwagę dotychczasowe wartości: obfite stanowisko chamedafne północnej (*Chamaedaphne calyculata*), największe w Puszczy Kampinoskiej zalesione bagno — Cichowąż, wspaniałe o naturalnym charakterze grądy (lasy dębowo-grabowe), na grądach (wyspy na bagnie) najliczniejsze stanowisko brzozy czarnej (*Betula obscura*), endemitu polskiego, miejsce gniazdowania i żerowiska żurawi (*Grus grus*) i czarnych bocianów (*Ciconia nigra*) (żeby wymienić tylko niektóre) — rezerwat Sieraków w nowych granicach, obejmujących 1230 ha, będzie najwartościowszym rezerwatem ścisłym Kampinoskiego Parku Narodowego. Przez rezerwat będzie prowadził oprócz dotychczasowych: zielonego i żółtego, również na długim odcinku główny szlak czerwony, dotąd tylko dochodzący do jego granicy. Odcinek szlaku zielonego można poznać dokładniej, idąc od przystanku do przystanku „Sześćką przyrodniczą przez rezerwat Sieraków” opisaną w przewodniku dydaktycznym (M. Ferchmin, 1974, 1976).

W rezerwacie ścisłym „Kaliszki” o powierzchni 120 ha pozostawione zostaną do dalszego naturalnego odnowienia i przebudowy stare drzewostany sosnowe na różnych siedliskach. Proces ten został efektywnie zapoczątkowany przez samosiewy sosnowe w większych lukach, a

nawet we fragmentach mocniej przerzedzonych. Korzystnym uzupełnieniem ekologicznym i krajobrazowym są zbiorowiska olszyn w zagłębieniach rozsianych po całym obszarze rezerwatu. Tworzy się go głównie dla celów badawczych, jest niedostępny dla turystów. Jednak podobne układy zbiorowisk i zjawiska przyrodnicze obserwować można z powodzeniem wzdłuż szlaku czarnego prowadzącego w pobliżu, Kościelną Drogą.

„Niepust” jest rezerwatem ścisłym, tworzoną na terenach wykupionych od prywatnych właścicieli, o powierzchni około 170 ha. Jego celem jest pozostawienie do naturalnej sukcesji Niepustowych Łysych Gór (wraz z otoczeniem), pozbawionych roślinności leśnej przez gospodarke pasterką i rolną, obecnie porośniętych jałowcem i wrzosem. Wielką wartość przyrodniczą posiadają torfowiska niskie w zagłębieniach międzywydmowych wraz z największym uroczyskiem Czarne Bagno; na nich spotyka się liczne stanowiska m.in. rosiczki okrągłolistnej (*Drosera rotundifolia*), widłaka torfowego (*Lycopodium inudatum*), skrzypu pstrego (*Equisetum variegatum*).

Tak zaprojektowany trzon rezerwatu „Niepust” będzie objęty od płn. mozaiką zbiorowisk leśnych na podobnym terenie, będącym jego kontynuacją fizjograficzną oraz koniecznym obszarem porównawczym a od płd. wilgotnymi i mokrymi łąkami śródleśnymi z zapoczątkowaną sukcesją lasu w uroczysku Paśniki. Dla turystów jest to jeden z łatwiej dostępnych rezerwatów ze względu na duże polany widokowe. Szlak czarny wiedzie płd.-zach. granicą rezerwatu, granicę płn. wyznacza szlak zielony. Cały rezerwat można obejść idąc „Ścieżką przyrodniczą wokół Niepustu” posługując się przewodnikiem dydaktycznym (M. Ferchmin, 1974, 1976).

Niedaleko Truskawia powstanie rezerwat ścisły „Cyganka” o powierzchni 101 ha, który obejmie ścisłą ochroną miejsca łąkowe i żerowiska żurawi na bagnistych łąkach uroczyska Cyganka oraz mozaikowaty kompleks modelowo wykształconych zespołów puszczańskich: grądu niskiego

(*Quercus-Carpinetum stachyetosum*), łągu olszowego (*Circaeo-Alnetum*), olsu (*Caricetum elongatae-Alnetum*) i boru mieszanego (*Pino-Quercetum*) w uroczysku Bór Niepustowy. Wzdłuż jednej z granic prowadzi szlak turystyczny czarny, a w pobliżu drugiej — Krętą Drogą — szlak zielony.

Rezerwat ścisły „Zaborów”, zawierający cenny obiekt pamięci narodowej — Mogilę Powstańców Styczniowych 1863 r — rozszerzony zostanie o zarastające, bagniste łąki puszczańskie — żerowiska żurawi i czarnych bocianów w uroczysku Trzy Włóki, które uzupełniają krajobrazowo i przyrodniczo podstawowe zbiorowiska puszczańskie w dotychczasowych granicach rezerwatu: bory mieszane, grądy i olszyny. Powierzchnia całego rezerwatu wyniesie 136 ha. Do granicy rezerwatu dochodzi szlak niebieski, przecina jego powierzchnię żółty i zielony.

Bagniste, turzycowe łąki i torfowiska niskie rezerwatu ścisłego „Kalisko” to najbogatsze i najliczniejsze stanowisko ptaków brodzących w Puszczy Kampinoskiej. Z rzadszych ptaków gnieźdzą się tutaj: szlamik rycyk (*Limosa limosa*), brodziec krwawodzioby (*Tringa totanus*), brodziec piskliwy (*Actitis hypoleucos*), bekas kszyc (*Capella galinage*); żerują często: bocian czarny (*Ciconia nigra*) i biały (*Ciconia alba*) oraz żuraw (*Grus grus*), a nawet spotkać można sowę błotną (*Asio flammeus*), która prawdopodobnie też się tu gnieździ. Rezerwat „Kalisko” łącznie z olszynami i łąkowiskami na płn. będzie mierzył około 280 ha. Z odcinka szlaku zielonego pod Ławską Górą otwiera się szeroki widok na całe Kalisko, szlak niebieski korzysta z grobli, będącej wsch. granicą rezerwatu.

Utworzenie rezerwatu ścisłego „Debły”, o powierzchni 294 ha, pozwoli na zaprzestanie zabiegów gospodarczo-hodowlanych w dużym kompleksie łągów olszowych (*Circaeo-Alnetum*): w uroczysku Babia Łąka, Przykop, Wystawka, z klasycznie położonymi grądami niskimi, z pełnym zestawem gatunków w drzewostanie w uroczysku Ławskie Dęby i Grabowy Grąd. Cennym obiektem w rezerwacie

jest grupa kilkudziesięciu okazów bluszczu (*Hedera helix*) oplatającego drzewa do wysokości 4–5 m. W uroczysku Ławskie Dęby rośnie 30 uznanych za pomniki przyrody dębów szypułkowych (*Quercus robur*), o obwodach nierzadko przekraczających 4 m. Wzdłuż północnej granicy rezerwatu, na skraju Babiej Łąki, przechodzi szlak żółty.

Projektowane powiększenie rezerwatu ścisłego „Roztoka” to przede wszystkim wyrównanie granic i oparcie ich na kanale Zaborowskim. Roztoka jest jednym z mniejszych rezerwatów Puszczy Kampinoskiej (10 ha po powiększeniu), ale kryje w sobie największą atrakcję florystyczną — wiśnię kwaśną (*Cerasus acida*); jest to jedno z trzech stanowisk tego pontyjskiego gatunku krzewu. Wzdłuż płn. granicy rezerwatu przechodzi szlak zielony.

Rezerwat ścisły „Żurawiowe” (powierzchnia 199 ha) jest miejscem łęgów i żerowisk żurawi i czarnych bocianów na dużym obszarze trzech najwilgotniejszych zespołów lasów liściastych: olsów bagiennych (*Caridi elongatae-Alnetum*), łęgów olszowych (*Circaeo-Alnetum*) i grądów niskich (*Quercus-Carpinetum stachyetosum*) o charakterze naturalnym i klasycznym usytuowaniu. Obejmuje uroczyska: Żurawiowe, Na Działy, Wyrzut, Opalona Góra. Wzdłuż granicy pld. rezerwatu wiedzie szlak zielony, od zach. i płn. otacza go szlak żółty.

Najmniejszy rezerwat ścisły w Kampinoskim Parku Narodowym — „Zamczysko” (5 ha) nie będzie rozszerzony. Zawiera on w sobie ślady starego grodziska z fortyfikacjami. Są one porośnięte lasem o różnym charakterze, zależnie od położenia. Największą powierzchnię zajmuje dąbrowa świetlista (*Potentillo albae-Quercetum*), a oprócz niej fragmenty grądu i olszyny. W pobliżu przechodzą dwa szlaki turystyczne: czerwony i niebieski.

Również nie projektuje się powiększenia rezerwatu ścisłego „Nart” o powierzchnię 18 ha, który jest klasycznym przykładem naturalnych zmian zachodzących od wielu lat bez ingerencji człowieka (utworzony w 1936 r.). Sukcesja ta przeja-

wia się w eliminowaniu sosny z drzewostanu, a jednocześnie w zwiększaniu udziału gatunków drzew liściastych: dębu szypułkowego (*Quercus sessilis*), grabu (*Carpinus betulus*), lipy drobnolistnej (*Tilia cordata*) i in. W rezultacie obecnie już jest wiele fragmentów grądu i dąbrowy świetlistej, a panujący w rezerwacie bór mieszany wykazuje postępujący proces eutrofizacji (użyźniania), a więc sukcesji w stronę zbiorowisk lasów liściastych. Wzdłuż dwóch odcinków granic rezerwatu prowadzą dwa szlaki turystyczne: niebieski i zielony.

„Pożary” to największy w Puszczy Kampinoskiej obszar jednolicie bagienny i jako taki godny jest ochrony ścisłej. Zbiorowiska roślinności szuwarowej, bagiennej i torfowiskowej zachowały się tu w stanie bardzo bliskim naturalnym zespołom, czemu nawet zabiegi melioracyjne nie były w stanie przeszkodzić. Najcenniejszym obiektem w rezerwacie jest stanowisko gnidosza królewskiego (*Pedicularis sceptrum-carolinum*). Niezmiernie ważna dla istnienia i prawidłowego rozwoju zespołów leśnych na wale wydmowym, będącym płn. granicą rezerwatu, jest rola Pożarów jako zbiornika retencyjnego wody, a zwłaszcza w efekcie zjawisko wysokiej wilgotności względnej powietrza, rekompensującej niedostatki wody w piaszczystej glebie na wydmach. Rola ta będzie jeszcze większa po zaprzestaniu odprowadzania wody do kanału Olszowieckiego. Rezerwat będzie uzupełnieniem krajobrazowym dla sąsiednich: Nartu i Zamczyska. Ponad połowę granic rezerwatu obiega turystyczny szlak niebieski.

Przy powszechnym procesie sukcesji od sosnowego boru mieszanego w kierunku zbiorowisk grądowych (lasów liściastych) na dotychczasowej powierzchni rezerwatu ścisłego „Granica” — dołączony obszar na płn. będzie uzupełnieniem geobotanicznym; zawiera on bory świeże i mieszane o charakterystycznym składzie gatunkowym i z naturalnym odnowieniem sosny, co gwarantuje ciągłość tych zespołów w

warunkach rezerwatu ścisłego. Cenne są również zabagnione zagłębienia terenowe w uroczysku Meres o charakterze łągów olszowych. Po powiększeniu powierzchni rezerwatu wyniesie 223 ha. Żaden szlak turystyczny nie przechodzi przez rezerwat, jedynie zielony wiedzie wzdłuż jego wsch. i pld. granic; wewnątrz jest dostępne tylko z przewodnikiem.

Rezerwat ścisły „Rybitew” o powierzchni 213 ha pozostanie bez zmian. Jest on położony prawie w całości na utworach aluwialnych, a nie, jak większość obszaru Puszczy Kampinoskiej, na piasku wydymowym. Większa żyzność gleb pozwoliła na wykształcenie najżyźniejszych zespołów leśnych: grądów niskich (*Quercus-Carpinetum stachyetosum*) i wysokich (*Quercus-Carpinetum typicum*) oraz niezmiernie bogatej w gatunki formy dąbrowy świetlistej (*Potentillo albae-Quercetum*), która ostatnio w wielu miejscach wykazuje tendencję przemiany w grąd. Interesujące są również fragmenty olszyn oraz kompleks torfowisk niskich i przejściowych (Toczna Biel). W poprzek rezerwatu prowadzi szlak zielony.

Rezerwat ścisły „Czarna Woda” będzie miał 87 ha powierzchni. Jest to najdalej na pln. wysunięte stanowisko o tak dużej powierzchni kompleksu łągów olszowych (*Circaeo-Alnetum*) i grądów niskich (*Quercus-Carpinetum stachyetosum*), obrzeżonego grądami wysokimi (*Quercus-Carpinetum typicum*) i fragmentami dąbrowy świetlistych (*Potentillo albae-Quercetum*), wśród których prowadzi szlak zielony.

Pod ochroną ścisłą w rezerwacie „Wilków” zostanie wzięte bagno śródleśne Biela wraz z sąsiadującymi olsami i borami wilgotnymi (*Vaccinio-myrtilli-Pinetum melinietosum*), a także uroczysko Poddział jako przykład boru sosnowego z masowym odnowieniem naturalnym sosny (*Pinus silvestris*). Dotychczasowa część „Wilkowa” zawiera wiele przykładów tego procesu w różnym stadium, a od pld. na stromym, wysokim zboczu wału wydymowego, klasycznie usytuowana

jest dąbrowa świetlista (*Potentillo albae-Quercetum*), bardziej jednak rozpoznawalna po typowym składzie gatunkowym runa, gdyż drzewostan zdominowała sztucznie tam wprowadzona sosna. Szlaki turystyczne: żółty i niebieski, dotąd prowadzące wzdłuż części granic rezerwatu, po powiększeniu (do 431 ha) przetrną jego część dołączoną.

„Krzywa Góra” — drugi co do wielkości rezerwat ścisły w Kampinoskim Parku Narodowym — wchłonie od pld. uroczyska: Klin, Ludwików, Matusy i Rzepową Górę, i oprze się na naturalnej granicy, którą będzie Łasica. Powiększy się w ten sposób kompleks olszyn i grądów. Ochroną ścisłą zostaną też objęte dąbrowy świetliste na Demboskich Górach i łągi olszowe w uroczysku Krężel. W dotychczasowym trzonie rezerwatu przeważały również wymienione zespoły leśne, których wygląd w wielu miejscach daje złudzenie lasu pierwotnego. Dla wypełnienia obrazu szaty roślinnej rezerwatu trzeba wspomnieć o borach sosnowych w uroczysku Koziołek, które jest ulubionym miejscem pobytu sarn. Powierzchnia powiększonego rezerwatu ścisłego „Krzywa Góra” wyniesie 1107 ha. Dwa połączone szlaki turystyczne — czerwony i niebieski przecinają wzdłuż cały rezerwat, prowadząc jedną z piękniejszych tras na granicy wału wydymowego i bagnistych olszyn. Trzeci szlak — żółty — wykorzystuje do przejścia przez bagna i Łasicę groblę, jedyną w tej okolicy.

W rezerwach ścisłych „Czerwińskie Góry I” i „Czerwińskie Góry II”, o łącznej powierzchni 47 ha, chronione będą najbardziej wartościowe sosnowe bory mieszane (*Pino-Quercetum*) i świeże (*Vaccinio myrtilli-Pinetum*) z naturalnym odnowieniem sosny i dębu pod okapem starych drzew oraz fragmenty dąbrowy świetlistej (*Potentillo albae-Quercetum*). Jedyne w Puszczy Kampinoskiej stanowisko storczyka — kruszczyka purpurowego (*Epipactis atro purpurea*) jest właśnie tutaj. Rezerваты te są przecięte dwoma szlakami turystycznymi: czerwonym i niebieskim.

Granice rezerwatu ścisłego „Czapliniec” muszą zostać przesunięte na skutek przeniesienia gniazd przez czaple siwe, które są głównym obiektem ochrony w tym rezerwacie. Poprzednia jego powierzchnia pozostanie pod ścisłą ochroną, ponieważ stanowi wspaniały przykład zaawansowanej przebudowy składu gatunkowego drzewostanu z pewnymi cechami nietypowymi, jako skutek wieloletniego nawożenia organicznego odchodami czapli. Przez

tak mały rezerwat prowadzą aż dwa szlaki turystyczne: czerwony i żółty.

Tyle o stanie obecnym oraz projektach do realizacji w najbliższym czasie i za kilka lat. Nie można jednak sprawy rezerwatów ścisłych w Kampinoskim Parku Narodowym traktować jako zamkniętej. Na pewno liczba ich i powierzchnia będzie wzrastać sukcesywnie, jako że podstawowym działaniem parku narodowego jest dążenie do unaturalnienia całego jego obszaru.